

ուսերէն՝ «РУССКОЕ СЛОВО», վրացերէն՝ «Իէդա էնա» և «Իունէքիս կարի» յայտնի դասագրքերը:

Չկայ մի հիմնարկութիւն վրացիների մէջ, ուր ջիւր մասնակցութիւն չունենար հանգուցեալը:

Իր կենդանութեան օրով Կոզերաշվիլին օգնում ու նպաստում էր չքուար ուսանողներին և նիւթապէս աղբատ հիմնարկութիւններին: Իր մահուանից յետոյ թողել է մի համեստ գումար «Վրաց մէջ գրագիտութիւն տարածող ընկերութեան» համար, որի եռանդուն գործիչներից և հիմնադիրներից մէկն էր և ինքը: Այս ընկերութեան ձեռքն է անցնում նաև վերոյիշեալ դասագրքերի հրատարակութեան իրաւունքը:

Ծանր է մեր հարեան վրացիների կորուստը և շատ ցաւալի: Մենք միացնում ենք մեր վիշտը մեր բաղդակից ազգի կրած վշտին և յայտնում մեր խորին ցաւակցութիւնը:

Յարգանք վրաց մեծ գործի յիշատակին:

Հ Ա Յ Լ Ե Ջ Ո Ի Ն

Ախ՛ լեզուն, լեզուն, թէ որ լեզուն չըլլայ, մարդ ինչի՞ կընմանի: Ազգի մը պահողը՝ իրարու միացնողը լեզուն է եւ հաւատքը: Լեզուդ փոխէ՛, հաւատքդ ուրացի՛ր, ալ ինչպէ՛ս կընստ ըսել թէ ինչ ազգէ՛ ես:

Խաչատուր Աբովեան

Հայ տպագրութեան չորսհարիւրամեակին առթիւ ընդհանուր շարժում մը կայ Հայ գիրն ու խօսքը յաւերժացնելու, և յուսալի է թէ ներկայ տարին իր ընթացքը չբողոքած թուրքի վրայ երեցող առաջարկներն ու ծրագիրները ծնունդ տան գեղեցիկ հիմնարկութիւններու:

Հրապարակ դրուած առաջարկներն մէկն է Հայկական Ակադեմիայի մը կազմութիւնը, որով կարելի ըլլայ Հայ լեզուն կանոնաւորել, գեղեցիկ երկերը քաջալիրել և վարձատրել, ու ժամանակի ընթացքին հետ յառաջ մղել Հայ մտքի պայքարը Հայերէն աշխարհաբարով: Թեր ժողովուրդի կեանքին դժբաղ իրականութիւններուն մէջ եթէ կան մխիթարական երևոյթներ, անոցմէ մին է Հայ լեզուն,—մեր սիրելի աշխարհաբար: Ան գեղեցիկ կոթող մըն է դարբու պայքարը մարմնաւորող, անզուգական գաւնձ մը մեր ազգային թանգարանը ճոխացնող, և մանաւանդ արտայայտիչը մեր ցեղային առանձնայատկութեանց:

Առանց Հայ լեզուին ինչպէս կարելի էր արտայայտել դարաւոր տառապանքն ու մշտնջենաւոր յոյսը Հայ ժողովուրդին, որ իր յոյսերուն և խոհանրներուն մէջ չի ունեցած ուրիշ հաւատարիմ աւանդապահ, բայց միայն իր լեզուն:

Եւ անոր մէջ թափուած ու բիրելացած են բոլոր հառաչանքները իր սրտին, բոլոր նուրբ երանդները իր զգացողութեան, բոլոր իղէալալալա ձգտումները իր խորհողութեան, իր պարզ, գեղջկական փիլիսոփայութիւնը, իր ներշնչող և վերցնող կրօնքը, իր լալագին մահերգները, իր միւսմաղձոտ սիրերգները և իր խայտացող մանկական օրօրները:

Ինչ մեծ դժբաղդութիւն պիտի ըլլայ, եթէ Հայ լեզուն մեր անհողութեանց, կամ ուրիշներու բռնութեան և կամ աւելի փայլուն լեզուներու հրապուանքին երեսէն օր մը լքուէր ու ջնջուէր բոլորովին: Հազ չէ թէ ժողովուրդը խօսիլ սկսէր Անգլիացիներու և Ամերիկացիներու կորովի լեզուն, կամ Ֆրանսացիներու խայտացող բարբառը, կամ հուժկու Գերմաներէնը, կամ ջղպահնդ Ռուսերէնը, կամ ջղազուրկ Թուրքերէնը,—ան իր սրտին խորը ծածկուած պիտի պահէր իր զգացումներուն և մտածողութեան ամենէն թանկագին մասը, զոր կարելի չէ ուրիշ կերպով բացատրել, բայց եթէ Հայերէնով:

Երբ ժողովուրդ մը կը կողոպտես իր լեզունէն, կը մեռցնես անոր ինքնութիւնը և կը ընծայես գայն արտայայտութեան զուրկ ժողովային էակներու խառնուրդ մը:

Թարարերեցէք Թրքախօս Հայկական գաւառները: Մ'ըբան ձեռիչ է հոն մթննդորտը ոնէ Հայու համար: Ինչ սրտաճմլիկ տպաւորութիւն կը գործէ վրադ Հայ մանուկին խորթացած խոսելակերպը, ժողովուրդն արթուն ու մտացի է նոյն իսկ շատ մը ուրիշ տեղերէ աւելի, սակայն իր յարաբերութեանց ու խօսակցութեանց մէջ չունի այն ինքնամատոյց և արտայայտիչ թօնը, որ յատկանիչն է Հայախօս գաւառացիին: Միշտ չըսուած բան մը կայ կարծես: Կը խօսին, կը կատակեն, կերպեն, սակայն բուն թելին ոչ ոք կը զարնէ: Այնպէս կը թուի թէ հասարակութիւնն հսկայ գաղտնիք մը ունի, որ բուն ձեռքով կնքուեր է մշտնջենապէս, և ամեն բառ անոր կակնարկէ, բայց ոչ մէկ բառ կը մտանէ գայն:

Անխառն ուրախութեան առիթ մըն է անչուշտ գիտել թէ այժմ Թրքախօս վայրերու մէջ նոր սերունդը գրեթէ ամբողջովին վերադարձած է մայրենի լեզուին, ու թեկնա յաջորդ սերունդը պատմական դէպքի մը պէս պիտի յիչէ Թրքերէնի գործածութիւնը Հայ բնտանիքներէ ներս: Եթէ այդպէս չըլլայ, յանցանքը մերն է, վասնզի սքանչելի պատեհութիւն մը ունինք այժմ կորովի վերադարձ մը ընելու դէպի մայրենի լեզուն: Ու պէտք է գիտնլ տալ թէ Թրքախօս գաւառներու մէջ Հայերէնի ընդհանրացումը այնքան մեծ յաղթութիւն մը պիտի ըլլայ ազգային շահերու տեսակէտէ, որքան պիտի չըլլար թերևս եթէ այդ գաւառները մեզի նուիրէին իրենց եղած վիճակին մէջ:

Կիսովին ի գլուխ հանուած այս մեծ յաղթանակը պէտք է յատուկ յիշատակութեան արժանանայ տպագրութեան աստիճան առթիւ, և անոր ի կատար հանուելուն համար ալ մասնաւոր քայլեր պէտք է առնուին, օրինակի

համար՝ տպագրելով և ցրուելով դիւրընթեանի Հայերէն գիրքեր Քրքախօս Նտանիքներու մէջ:

Հայերէն լեզուի խնդիրը հիմնական կարեւորութիւն ունի նաև Ամերիկայի Հայոց համար:

Առ հասարակ Ամերիկայոյ պնդեալ կը վերաբերուին իրենց մայրենի լեզուին հետ, իբր թէ քանի մը օրուան կեանք ունի՝ ան, յաջորդող սերունդը զայն մոռցած պիտի ըլլայ, և գոհ չէ թէ սրչափ և ինչպէս կը գործածենք զայն:

Այնպէս չէ սակայն, Հայ ժողովուրդը պէտք է այս մեծ հասարակապետութեան մէջ բարիին կողմը գործող ուժ մը ըլլայ, և իր ունեցած լաւագոյն բաները հաղորդէ Ամերիկեան բարգաւաճող մասնուկ ցեղին: Չէ թէ մեր ունեցածը վրայ տանք, որովհետև ուրիշները մեր ունեցածէն աւելի լաւը ունին, այլ ինչ որ ունինք ինքնատիպ կերպով զարգացնենք և հասարակաց գանձը ճոխացնենք: Նիշդ հոս է ազգերու մեծութեան գաղտնիքը, — ինքնատիպ զարգացում: Երբ մենք մեր ունեցածը կը յարգենք, ուրիշներ այ մեզ կը յարգեն: Մենք թանկագին լեզու մը ունինք, ինչո՞ւ անոր առանձնայատուկ չեալը ներմուծել չաշխատինք Ամերիկեան բնակչու և զրկանութեան մէջ: Ի՞նչ պատճառ կայ որ այս երկրի մեծ համալսարաններն ու հասարակաց գրատունները, որոնք տարեկան տասնեակ մը հազարներով գիրք ներս կ'ընդունին, իրենց ճոխ բաժինը չունենան նաև Հայկական մատենադրութեան, որմէ օգտուին թէ Հայեր և թէ Ամերիկացիները: Այս երկրի Հայերն են որ հասարակաց կարծիք մը պիտի ստեղծեն ի նպաստ մեր լեզուին, մեր զրկանութեան և մեր ուրիշ հաստատութեանց, բայց առաջ հարկ է որ Հայերն իրենք արհամարհանքով չվերաբերուին մեր լեզուին և մեր հաստատութեանց հանդէպ: Երբ սոցիալիզմը կը ճանչնան Հայերը, քան Ամերիկացիք, յնայելով որ բազմաճառ Հայ գաղութ մը ունինք հոս: Պատճառն այն է որ Ատլանդեանի այս կողմն Հայ լեզուն և Հայ հաստատութիւնները նկատուած են առ ժամանակեայ կրկնութիւններ որ պէտք է անցնին շուտով:

Ատենը մօտեցաւ երբ Ամերիկահայ Ուսանողները ժողովրդին հետ միացած պիտի տօնեն Հայ տպագրութեան տօնը: Այդ տօնը առիթ մը թող ըլլայ ուրեմն Հայ գաղութը ներշնչելու Հայ լեզուի սիրով: Հայ մտաւորական դասը և Հայ աշտատուոր դասը իրարու հետ միացած թող յիշատակելի օր մը ընծային տօնախմբութեան այդ օրը, որ պէտք է թուական մը բանայ իրրև ուրոյն գաղութ մեր ինքնայատուկ զարգացման գործին մէջ:

Երանի թէ Հայ ժողովուրդին այլևայլ խաւերն աւելի խորապէս շահագրգռուէին տպագրութեան չորս հարիւրամեակով, և անոր տօնախմբութիւնը ըլլար պատուաբեր արտայայտութիւն մը Ամերիկահայ գաղութին ազգասիրական զգացմանց:

Կարծէ որ այս առթիւ ցոյց տանք մեր Ռուսահայ և Քրքահայ եղբայրներուն, թէ հայրենիքէն թէև

հեռու՝ կը սիրենք Հայ զիրն ու խօսք, և զայն կը պանծացնենք ի լուր Ամերիկեան հսկայ հասարակութեան:

« Կոչնակ » (Ամերիկա) Ռ. Ս. Րազուպեան

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

I

Էջմիածին, 29 մայիսի.

Հայկական գրերի գիւտի 1500-ամեայ և հայ տպագրութեան 400-ամեայ յօբելեանի առթիւ պիտի հրատարակուի մի բրոշյուր՝ բաղկացած մի տպագրական թերթից, փոքրադիր 64 էրես, հայ գրերի գիւտի և տպագրութեան պատմութիւնն ու նշանակութիւնը ժողովրդականացրած դպրոցական աշակերտներին ձրի բաժանելու համար՝ Աշխատանքներից լաւագոյնի համար վարձատրութիւն նշանակուած է յիսուն բուրջի: Այդպիսի աշխատանք ունեցողներից կամ գրել ցանկացողներից խնդրում է ուղարկել իրանց աշխատանքը մինչև 1912 թ. յուլիսի 31-ը հետեալ հասցեով. Эчмядзавъ, Канцеларія Верховнаго Патріарха Вѣхъ Армянъ.

Յորել. Յանձնաժողովի փոխ-նախագահ՝ Գարեգին վարդապետ Անդամ-Քարտուղար՝ Գ. Ալթունեան

II

Մոսկուա, 27 մայիսի.

Անգին ծիծաղ յառաջացրեց այստեղ այն հայհոյանքների կոյտը, որ «Մարտ» անուն կրող տեղիս թերթը թափել է «կերական» «Հովիտի» և իմ գլխին իր վերջին համարում: Այդ ողորմելի թերթի աւելի քան ողորմելի խմբագիրը կանգնել է հայելու առաջ, ինքն իրան նկարել և ենթագրել է, որ ուրիշներին դրանով հայնոյում է... Տէրը նրա հետ, թո՛ղ մխիթարուի:

Ես նրան երբէք չեմ պատասխանի և երբէք դատի չեմ կանչի: Կայծունու պէս մարդկանց ընդունուած չէ պատասխանել, որովհետև ոչ ոք չի ցանկանայ դրանով իր արժանապատուութիւնը վիբաւորած լինել, ոչ ոք նրան բանի տեղ չի դնում, не считаютъ съ нимъ, ինչպէս ասում են ռուսները:

Բայց ես երկու բան պիտի յայտնեմ.

- 1) Ես «փողաւոր» մարդ չեմ, այլ ամենհասարակ ծառայող և ապրում եմ միմիայն իմ բոճիկով: Եթէ վաղը պաշտօնիցս զրկուեմ, քաղցած պիտի մնամ ընտանիքիս հետ, որովհետև կուպէկ չունեմ յետ գցած: Կայծունին կարող է հանգիստ լինել, ինձանից մի քօս կուպէկ նրան չի բնկնի...
2) Մի քանի տարի սրանից առաջ Ն. Նախիջև-